

वृषसारसंग्रहः

[एकादशमो ऽध्यायः]

[चतुराश्रमधर्मविधानः]

देव्युवाच ।

सर्वयज्ञः परश्रेष्ठ अस्ति अन्यः सुरोत्तम ।

अल्पक्लेशमनायास अर्थप्रायं विनेश्वर ॥ ११:१ ॥

सर्वयज्ञफलावाप्ति दैवतैश्चापि पूजितम् ।

कथयस्व सुरश्रेष्ठ मानुषाणां हिताय वै ॥ ११:२ ॥

महेश्वर उवाच ।

न तुल्यं तव पश्यामि दया भूतेषु भामिनि ।

किमन्यत्कथयिष्यामि दया यत्र न विद्यते ॥ ११:३ ॥

सदाशिवमुखात्पूर्वं श्रुतं मे वरसुन्दरि ।

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि धर्मसारमनुत्तमम् ॥ ११:४ ॥

[गृहस्थः(?)]

Witnesses used for this chapter : C₉₄ ff. 208v-210r, C₄₅ ff. 214r-215v, C₀₂ ff. 285v-287v, K₈₂ ff. 15v-17v, K₁₀ ff. 221v-223v (exp. 56 lower - 58 lower), K₇ ff. 223v-225v ; E pp. 613-617 ; C_Σ = C₉₄ + C₄₅ + C₀₂

(1b) अन्यः] C₄₅K₈₂K₇, अन्य C₉₄C₀₂K₁₀, चान्या E • उत्तम] Σ, उत्तमः K₇ (1c)
 •नायास] Σ, •नायासं K₈₂, •नायासं K₁₀ (1d) •र्थप्रायं] K₈₂K₇, •र्थप्राय C_Σ,
 •र्थप्रार्थप्रायं K₈₂^{ac}, •र्थप्राय K₁₀, •थाम्नाय E • विनेश्वर] Σ, विनेश्वर K₁₀, सुरेश्वर E
 (2a) दैवतैः] C₉₄C₄₅K₈₂E, देवतैः C₀₂K₇, देवतैः K₁₀ (2cd) •श्रेष्ठ मानुषाणां
 हिताय वै] Σ, •श्रे --- K₁₀ (3) मेहेः] Σ, मेहेः K₇ (3a) तुल्यं तव] Σ, ---
 C₉₄ (3b) भामिनि] Σ, भामि C₀₂ (3c) किमन्यः] Σ, किम्यन्यः K₁₀ (4c)
 देवि प्रवक्ष्यामि] C₄₅C₀₂K₈₂K₁₀, ते देवि वक्ष्यामि C₉₄K₇E (4d) •सारमनुत्तमम्]
 Σ, •सारसमुच्चयम् C₀₂

विनार्थेन तु यो यज्ञः स यज्ञः सार्वकामिकः ।
 अक्षयश्चाव्ययश्चैव सर्वपातकनाशनः ॥ ११:५ ॥

बहुविघ्नकरो ह्यर्थो बह्वायासकरस्तथा ।
 ब्रह्महत्या इवेन्द्रस्य प्रविभागफला स्मृता ॥ ११:६ ॥

पञ्चशोध्येन शोध्येत अर्थयज्ञो वरानने ।
 शोधिते तु फलं शुद्धमशुद्धे निष्फलं भवेत् ॥ ११:७ ॥

देव्युवाच ।
 पञ्चशोध्ये सुरश्रेष्ठ संशयो ऽत्र भवेन्मम ।
 कथयस्व विभागेन श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ११:८ ॥

रुद्र उवाच ।
 मनःशुद्धिस्तु प्रथमं द्रव्यशुद्धिरतः परम् ।
 मन्त्रशुद्धिस्तृतीया तु कर्मशुद्धिरतः परम् ।
 पञ्चमी सत्त्वशुद्धिस्तु क्रतुशुद्धिश्च पञ्चधा ॥ ११:९ ॥

मनःशुद्धिर्नाम अविपरीतभावनया ।

✧

5ab See a sequence or list of the four āśramas in 4.75 above : गृहस्थो ब्रह्मचारी च वान-
 प्रस्थो ऽथ भैक्षुकः ; see also 5.9 : एतच्छौचं गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् । वानप्रस्थस्य त्रिगुणं
 यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥

✧

(5b) यज्ञः] Σ, यज्ञ E • सार्वकामिकः] C₄₅E, सर्वकालिकः C₉₄K₇, सर्वकामिक
 C₀₂, सार्वकालिकः K₈₂, सार्वकामिकाः K₁₀ (5c) अक्षयश्चाव्ययश्] C₄₅K₁₀K₇
 E, अक्षयं चाव्ययं C₉₄C₀₂K₈₂ (5d) ०नाशनः] C₉₄K₈₂K₁₀K₇, ०नाशनम् C₄₅E,
 ०नाशन C₀₂ (6a) ०करो] Σ, ०करा C₀₂E • ह्यर्थो] Σ, ह्यर्थो E (6b) करस्तथा]
 Σ, करतस्था E (6d) प्रविभाग०] C₄₅, प्रविभोग० C₉₄C₀₂(?)K₈₂K₇E, प्रतिभोग०
 K₁₀ • ०फला स्मृता] C₀₂, ०फलः स्मृतः C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀K₇, ०फल स्मृतः C₉₄^{ac}, ०प्रदः
 स्मृतः E (7b) ०यज्ञो] Σ, ०यज्ञ C₀₂ (7cd) शुद्धमशुद्धे] Σ, शुद्धमशुद्धे K₈₂,
 शुद्धमशुद्धं E (8) देव्युवाच] Σ, om. K₁₀^{ac} (8a) ०शोध्ये] C₂K₈₂, ०शोध्य K₁₀
 K₇, ०शोध्यः E • ०श्रेष्ठ] Σ, ०स्त्रेष्ठ C₀₂ (8b) ऽत्र भवे०] Σ, ऽत्रा भव० E (9b)
 ०शुद्धिरतः] Σ, ०शुद्धिगतः K₁₀ (9c) मन्त्रशुद्धिस्तृतीया] Σ, मन्त्रद्धि तृतीया K₇
 (9d) कर्मशुद्धि०] Σ, कर्मसिद्धि K₇ (9e) पञ्चमी] Σ, पञ्चमं E • ०शुद्धिस्तु] Σ,
 ०शुद्धिश्च K₈₂E (9f) ०शुद्धिश्च पञ्चधा] Σ, ०शुद्धिस्तु पञ्चधा C₀₂, ०शुद्धिरतः परम्
 K₈₂ (10ab) ०शुद्धिर्ना०] Σ, ०शुद्धि ना० C₀₂ • ०भावनया] Σ, ०भावनवा K₈₂,
 ०भावनतया K₁₀

द्रव्यशुद्धिर्नाम अनन्यायोपार्जितद्रव्येन ॥ ११:१० ॥
 मन्त्रशुद्धिर्नाम स्वरव्यञ्जनयुक्ततया ।
 क्रियाशुद्धिर्नाम यथाक्रमाविपरीततया ।
 सत्त्वशुद्धिर्नाम रजस्तम-अप्रधानतया ॥ ११:११ ॥
 विधिमेवं यदा शुध्येद्यदि यज्ञं करोति हि ।
 तस्य यज्ञफलावाप्तिर्जन्ममृत्युश्च नो भवेत् ॥ ११:१२ ॥
 विनार्थेन तु यो यज्ञं करोति वरसुन्दरि ।
 न तस्य तत्फलावाप्तिः सर्वयज्ञेष्वशेषतः ॥ ११:१३ ॥
 यज्ञवाट कुरुक्षेत्रं सत्त्वावासकृतालयः ।
 प्रत्याहार महावेदि कुशप्रस्तर संयमः ॥ ११:१४ ॥
 विधि नियमविस्तारो ध्यानवह्निः प्रदीपितः ।

(10cd) °शुद्धिर्ना°] Σ, °शुद्धि ना° C₀₂K₇ • अनन्यायो°] C₄₅K₈₂K₁₀K₇, अन---
 यो° C₉₄, अन्यायो° C₀₂, स्वल्पोन्यायो° E • °द्रव्येन] Σ, °व्येन K₁₀ (11ab)
 मन्त्रशुद्धिर्ना°] C₉₄C₄₅K₁₀E, मन्त्रशुद्धि ना° C₀₂K₇, मन्त्रस्तुद्धिना° K₈₂ • °युक्ततया]
 Σ, °युक्तया C₄₅ (11cd) °शुद्धिर्ना°] Σ, °शुद्धि ना° C₀₂K₁₀ • °क्रमा°] Σ,
 °क्रम° C₀₂ • °रीततया] Σ, °रीतया C₄₅, ---तया K₇ (11ef) °शुद्धिर्ना°] Σ,
 °शुद्धि ना° C₉₄C₀₂ • °धानतया] Σ, °धानत K₇ (12a) °धिमेवं यदा] C₄₅E,
 °धिमेव यदा C₉₄C₀₂K₈₂, °धिमेव य K₁₀, °धिमेवं यथा K₇ (12ab) शुध्येद्यदि]
 conj., सूयेद्यदि C₉₄K₈₂, पूर्य यदि C₄₅, सूर्येद्यदि C₀₂, सूयेद्यति K₁₀, पूयेद्यदि K₇,
 शूद्य यदि E (12b) यज्ञं] C₉₄C₄₅K₈₂E, यज्ञ C₀₂K₇, संज्ञ K₁₀ • हि] Σ, om.
 K₁₀ (12cd) °वासिर्ज°] C₉₄C₄₅E, °वासि ज C₀₂K₁₀K₇, °वापि ज° K₈₂ (13b)
 °सुन्दरि] Σ, °सुन्दरी E (13d) °यज्ञेष्वशेषतः] Σ, °यज्ञेषु शेषतः E (14a)
 °वाट कुरु°] Σ, °वाटङ्कुरु° C₄₅, °वाटकृत° E • °क्षेत्रं] Σ, °क्षेत्र K₇ (14b)
 सत्त्वा°] Σ, सत्त्वासत्त्वा° C₄₅^{ac} • °लयः] Σ, °लयम् C₀₂ (14c) °वेदि] Σ, °देवि
 E (15a) विधि नि°] Σ, विधिर्नि° E • °विस्तारो] Σ, °विस्तारौ C₄₅ (15b)]
 K₇, ध्यानवह्निप्रदीपितः C₉₄K₈₂, ध्यानं वह्निप्रदीपितः C₄₅, ध्यानमग्निप्रदीपितः C₀₂,
 ध्यान अग्निप्रदीपनः K₁₀, ध्यानवृद्धिर्प्रदीपिनः E

योगेन्धनसमिज्ज्वालतपोधूमसमाकुलः ॥ ११:१५ ॥

पात्रन्यास शिवज्ञानं स्थालीपाक शिवात्मकः ।

आज्याहुतिमविच्छिन्नं लम्बकस्रुवपातितः ॥ ११:१६ ॥

धारणाध्वर्युवत्कृत्वा प्राणायामश्च ऋत्विजः ।

तर्कयुक्तः सविस्तारः समाधिर्वयतापनः ॥ ११:१७ ॥

ब्रह्मविद्यामयो यूपः पशुबन्धो मनोन्मनः ।

श्रद्धा पत्नी विशालाक्षि संकल्प पद शाश्वतम् ॥ ११:१८ ॥

पञ्चेन्द्रियजयोत्पन्नः पुरोडाशो ऽमृताशनः ।

ब्रह्मनादो महामन्त्रः प्रायश्चित्तानिलो जयः ॥ ११:१९ ॥

सोमपान परिज्ञानमुपाकर्म चतुर्यमः ।

इतिहास जलस्नानं पुराणकृतमम्बरः ॥ ११:२० ॥

इडासुषुम्नासंवेद्ये स्नानमाचमनं सकृत् ।

संतोषातिथिमादृत्य दयाभूतद्विजार्चितः ॥ ११:२१ ॥

(15cd) ०न्धनसमिज्ज्वालतपोधूम०] K₁₀K₇, ०न्धनसमिज्ज्वालतपोधूप० C₉₄, ०न्ध-
सत्वमिज्ज्वालतपोधूम० C₄₅, ०न्धनसमिज्ज्वालतपोधूम० C₀₂, ०न्धनशमित्ज्वाल-
तपोधूम० K₈₂, ०न्धनसमिज्ज्वाला तपोधूम० E (16a) पात्र०] Σ, पात्रा० K₇ (16c)
०च्छिन्नं] Σ, ०च्छिन्न K₇ (16d) लम्बक०] Σ, लम्बक० C₀₂, त्र्यम्बक० E •
०पातितः] Σ, ०पातितम् E (17a) ०ध्वर्युव०] K₁₀, ०ध्वर्यव० C_Σ, ०ध्वर्यव० K₈₂,
ध्व० K₇, धर्मव० E (17c) ०युक्तः] Σ, ०युक्त C₀₂, ०युक्तिः K₈₂ • ०विस्तारः]
Σ, ०विस्तारो C₀₂ (18b) ०न्मनः] C₉₄K₈₂K₁₀E, ०न्मनः C₄₅C₀₂K₇ (18c) प-
त्नी] Σ, पत्नी C₉₄ • विशालाक्षि] Σ, विशालाक्षी K₇E (18d) पद शाश्वतम्] Σ,
पद --- श्वतम् C₉₄ (19b) ०डाशो] C_ΣK₁₀K₇, ०भा K₈₂^{ac}, ०भासे K₈₂^{pc}, ०भागे E •
मृता०] Σ, मृगा० C₀₂ (19d) ०त्तानिलो] Σ, ०त्तनिलो C₀₂K₁₀ • जयः] Σ, जलाः
E (20a) परि०] Σ, पर० C₀₂ (20c) ०स्नानं] Σ, ०स्नान C₄₅ (20d) पुराण०]
Σ, पुराणं E • ०कृतमम्बरः] Σ, ०कृतम्बरम् C₄₅ (unmetr.) (21a) ०सुषुम्ना०]
Σ, ०सुषुम्न C₀₂ • ०वेद्ये] C₉₄E, ०वेद्य C₄₅K₁₀, ०वेद्येः C₀₂, ०वैद्य K₈₂, ०भेदो K₇
(21b) सकृत्] Σ, विदुः C₀₂ (21c) ०तोषातिथिमादृत्य] Σ, ०तोषतिथिमावृत्य
K₁₀ (21d) ०द्विजा०] Σ, ०दया० C₄₅

एकादशमोऽध्यायः

ब्रह्मकूर्चं गुणातीतं हविर्गन्धं निरञ्जनः ।
ब्रह्मसूत्रं त्रयस्तत्त्वं बोधना मुण्डितं शिरः ॥ ११:२२ ॥
निवृत्त्यादि चतुर्वेदश्चतुःप्रकरणासनः ।
दक्षिणामभयं भूते दत्त्वा यज्ञं यजेत्सदा ॥ ११:२३ ॥
विनार्थं यज्ञसम्प्राप्तिः कथिता ते वरानने ।
आसहस्रस्य यज्ञानां फलं प्राप्नोति नित्यशः ॥ ११:२४ ॥
आश्रमः प्रथमस्तुभ्यं कथितोऽस्ति वरानने ।
सदाशिवेन सद्धर्मं दैवतैरपि पूजितम् ॥ ११:२५ ॥

[ब्रह्मचारी]

ब्रह्मचर्यं निबोधेदं शृणुष्वावहिता शुभे ।
द्वितीयमाश्रमं देवि सर्वपापविनाशनम् ॥ ११:२६ ॥
व्रतं ब्रह्मपरं ध्यानं सावित्री प्रकृतिर्लयम् ।
ब्रह्मसूत्राक्षरं सूक्ष्मं त्रिगुणालय मेखलम् ॥ ११:२७ ॥

❖

23c cf. VSS 22.14ab : दक्षिणामभयं भूतेभ्यः पशुबन्धः स्वयंकृतः 26cd cf. MBh 12.184.10A :
गार्हस्थ्यं खलु द्वितीयमाश्रमं वदन्ति 27ab cf. VSS 16.8cd

❖

(22b) °हविर्ग°] Σ, °हविर्ग° C₄₅, °हविर्ग° K₈₂ (22c) °सूत्रं त्रयसः] C₄₅
K₁₀K₇E, °सूत्रत्रयस्तयसः C₉₄, °सूत्रं त्रय C₀₂, °सूत्रत्रयं K₈₂ (22d) मुण्डितं]
Σ, मुण्डित° C₄₅K₇(unmetr.) (23a) निवृत्त्या°] em., निवृत्त्या° C₅K₈₂K₁₀K₇,
निवृत्त्या° E (23b) °प्रकरणासनः] Σ, प्रकरणासनः C₀₂, प्रकरणासनः E (23c)
°भयं भूते] Σ, °भक्षयम्भूतै C₄₅ (23d) यज्ञं यजेत्] Σ, यज्ञं ददत् E (24a)
विनार्थं] Σ, विनार्थं C₀₂ (24b) कथिता ते] Σ, कथितो स्मि C₀₂, कथितस्ते E
• वरानने] Σ, वरानने C₀₂ (24d) प्राप्नोति] Σ, प्रा---ति C₉₄ • नित्यशः]
Σ, मानवः K₁₀ (25a) आश्रमः] Σ, आश्रम C₄₅C₀₂ • °स्तुभ्यं] Σ, °स्येष C₀₂,
°स्यैवं E (25b) °स्ति] C₉₄C₄₅K₈₂K₇, स्मि C₀₂K₁₀E (25c) °धर्म] Σ, °धर्म
C₄₅, °धर्म E (25d) °दैव°] Σ, °दैव° K₁₀E • पूजितम्] Σ, पूजितम् C₄₅ (26a)
°चर्य] Σ, °चर्य K₈₂ (26b) °वहिता शुभे] Σ, °वहितो भव C₀₂, °वहितो शुभे K₁₀
(26d) °विनाशनम्] Σ, °प्रनाशनम् K₁₀ (27a) °परं ध्यानं] Σ, °परिज्ञानं E
(27b) °कृतिर्लयम्] C₉₄K₈₂K₇E, °कृतालयम् C₄₅, °कृतीलयम् C₀₂, °कृतिलः
K₁₀ (27d) °लय] Σ, °ल--- C₉₄ • मेखलम्] Σ, यत्फलम् E

दम दण्ड दया पात्रं भिक्षा संसारमोचनम् ।
 त्र्यायुषं व्यक्षरातीतं ज्ञानभस्म-अलङ्कृतम् ॥ ११:२८ ॥
 स्नानव्रतं सदासत्यं शीलशौचसमन्वितम् ।
 अग्निहोत्र त्रयस्तत्त्वं जप ब्रह्मबिलस्वरः ॥ ११:२९ ॥
 द्वितीय आश्रमो देवि यथाह भगवान्निशवः ।
 ममापि कथितं तुभ्यं जन्ममृत्युविनाशनम् ॥ ११:३० ॥

[वानप्रस्थः]

वानप्रस्थविधिं वक्ष्ये शृणुष्वायतलोचने ।
 यथाश्रुतं यथातथ्यमृषिदैवतपूजितम् ॥ ११:३१ ॥
 वैराग्यवनमाश्रित्य नियमाश्रममाहरेत् ।
 शीलशैलदृढद्वारे प्राकारे विजितेन्द्रियः ॥ ११:३२ ॥
 अधिभूतः स्मृतो माता अध्यात्मश्च पिता तथा ।
 अधिदैविकमाचार्यो व्यवसायाश्च भ्रातरः ॥ ११:३३ ॥
 श्रुतिः स्मृतिः स्मृता भार्या प्रज्ञा पुत्रः क्षमानुजः ।

✧

33ab cf. VSS 22.10ab : अध्यात्मनगरस्फीतः अधिभूतजनाकुलः

✧

(28a) दण्ड दया] Σ, दण्डादया K₈₂, दण्डादयो E • पात्रं] Σ, पात्र K₁₀ (28c)
 ०युषं] Σ, ०युष K₈₂ (28d) भस्म] Σ, भष्मम् E (29a) ०व्रतं] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀,
 ०व्रत C₄₅K₇E (29c) ०होत्र त्रयस्तत्त्वं] K₈₂K₇E, ०होत्रत्रयस्तत्त्वं C₉₄, ०होत्र-
 त्रयस्तत्त्वं C₄₅, ०होत्रत्रयं तत्त्वा C₀₂, ०होत्रं त्रयस्तत्त्वं K₁₀ (29d) ०बिलस्वरः]
 corr., ०बिलश्वरः C_ΣK₈₂K₁₀, ०बिलेश्वर K₇E (30a) द्वितीय आश्रमो] Σ, द्वितीय-
 माश्रमो C₀₂, द्वितीयमाश्रमं E (30b) यथाह] C₉₄C₄₅K₈₂K₇, यथाहं C₀₂K₁₀, यदाह
 E (30c) ममापि कथितं तु०] Σ, ममापि कथितस्तु० K₇, मयापि कथितो तु० E
 (30d) ०मृत्यु०] Σ, ०मृ--- C₉₄ • ०नाशनं] Σ, ०नाशनः K₇ (31a) ०विधिं]
 Σ, ०विधि C₄₅ (31d) ०दैवत०] Σ, ०देवत० C₀₂ (32a) वैराग्य०] Σ, वैराग्या
 E (32b) नियमा०] Σ, मा० K₈₂^{ac} • ०श्रममा०] Σ, ०श्रमनो हरेत् C₉₄ (32c)
 ०दृढ०] Σ, ०दृष० E (32d) ०कारे] Σ, ०कार० C₀₂ (33a) स्मृतो] Σ, --- C₄₅,
 स्मृतौ E (33c) अधिदैविक०] em. GOODALL, ०अधि---भौ---क० C₉₄, अधिभौ-
 तिक० C₄₅C₀₂K₈₂K₇E, अधिभौक्तिक० K₁₀ (33d) व्यवसायाश्च] Σ, व्यवसायश्च
 E (34a) स्मृता] Σ, स्मृतो C₄₅

एकादशमोऽध्यायः

मैत्री बन्धुर्जटा चापं करुणा सुपवित्रकम् ।
मुदिता मौन चत्वारः सर्वकार्यमुपेक्षका ॥ ११:३४ ॥
यमवल्कलसंवीतस्तपःकृष्णाजिनाधरः ।
उत्तरासङ्गमासीनो योगपट्टद्वतः ॥ ११:३५ ॥
वेदघोषेण घोषेण प्राणायामोऽग्निहावनम् ।
जितप्राण मृगाकूलो धृति यज्ञः क्रिया जपः ॥ ११:३६ ॥
अर्थसंग्रह शास्त्रेषु सखा दमदयादयः ।
शिवयज्ञं प्रयुञ्जीत साधनाष्टकपूजनम् ॥ ११:३७ ॥
पञ्चब्रह्मजलैः पूतः सत्यतीर्थशिवहृदे ।
स्नानमाचमनं कृत्वा संध्यात्रयमुपासयेत् ॥ ११:३८ ॥
अक्षमाला पुराणार्थं जप शान्तं दिवानिशम् ।
ज्ञानसलिलसम्पूर्णमितिहासकमण्डलुः ॥ ११:३९ ॥
पञ्चकर्मक्रियोत्क्रान्ति जप पञ्चविधः सुखम् ।

37d cf. DharmP 2.1: अष्टभिः साधनैरेभिश्चित्तं कायञ्च यत्नतः । शोधयित्वा ततो योगी योगाभ्यासं समाचरेत् ॥ 38d cf. VSS II.59cd: शिवस्य हृदयं संध्या तस्मात्संध्यामुपासयेत्

(34c) बन्धुर्ज०] Σ, बन्धु ज० C₀₂K₁₀ (34e) मौन चत्वारः] Σ, मौनश्चत्वारः
C₄₅, मौन चत्वार C₀₂ (34f) ंकार्यमु०] Σ, ंकार्यामु० K₈₂ • उपेक्षका] Σ,
०पेक्षया E (35a) ०संवीत०] Σ, ०सान्वीत० E (35b) ०कृष्णा०] Σ, ०कृष्णां
C₀₂ • ०जिनाधरः] K₇, ०जिनधरः C_ΣK₈₂K₁₀ (unmetr.), ०जिनं पुरः E (35d)
०दृढ०] Σ, ०दृष्ट० K₁₀ • ०व्रतः] Σ, --- C₉₄ (36a) वेद०] Σ, ---द० C₉₄ •
०ण घोषेण] Σ, ०ण घोषीण C₀₂ (36b) ०हावनम्] Σ, ०हावनम् C₄₅, ०हावन
C₀₂ (36d) ०जपः] Σ, ०जिणः C₀₂ (37b) सखा] Σ, सखो K₁₀ • दमद०]
Σ, दम० C₉₄^{ac}, दयद० C₀₂ (37c) ०यज्ञं] Σ, ०यज्ञ C₀₂K₇ (37d) ०पूजनम्] Σ,
०पूजिकं C₀₂ (38a) ०ब्रह्मजलैः पूतः] Σ, ब्र--- K₁₀ (38b) ०तीर्थ०] Σ, ०तीर्थ
E (38c) ०चमनं] Σ, ०चनं C₄₅ (38d) ०सयेत्] em., ०श्रयेत् C_ΣK₈₂K₁₀K₇E
(39a) अक्षमाला] Σ, ०अक्ष---ला C₉₄ • पुराणार्थं] Σ, पुराणाञ्च K₁₀, पुराणा_{र्था}
K₇ (39b) ०शान्तं] Σ, ०शान्ति C₉₄^{ac}K₈₂ (39c) ०सलिल०] Σ, ०सलील०
E (39d) ०कमण्डलुः] Σ, ०कमण्डलु E (40ab) ०त्क्रान्ति ज०] C₉₄C₄₅K₁₀,
०क्रान्तिज० C₀₂, ०त्क्रान्तिर्ज० K₈₂, ०त्क्रान्तिज० K₇, ०क्रान्ति ज० E

साधनं शिवसंकल्पो योगसिद्धिफलप्रदः ॥ ११:४० ॥

संतोषफलमाहारः कामक्रोधपराजितः ।
आशापाशजयाभ्यासो ध्यानयोगरतिप्रियः ।
अतिथिभ्यो ऽभयं दत्त्वा वानप्रस्थश्चरेद्व्रतम् ॥ ११:४१ ॥

वानप्रस्थमयं धर्मं गदित यत्पूर्वमवधारितं
संसारोद्धरणमनित्यहरणमज्ञाननिर्मूलनम् ।
प्रज्ञावृद्धिकरममोघकरणं क्लेशार्णवोत्तारणं
जन्मव्याधिहरमकर्मदहनं सेवेत्स धर्मोत्तमम् ॥ ११:४२ ॥

[परिव्राजकः]

परिव्राजकधर्मो ऽयं कीर्तयिष्यामि तच्छृणु ।
सुखदुःखं समं कृत्वा लोभमोहविवर्जितः ॥ ११:४३ ॥
वर्जयेन्मधु मांसानि परदारांश्च वर्जयेत् ।

✧

43d cf. VSS 4.71: कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहश्चैव चतुर्विधः । चतुःशत्रुर्निहन्तव्यः सर्वथा वीतक-
ल्मषः ॥ 44ab cf. Manu 2.177: वर्जयेन्मधु मांसं च गन्धं माल्यं रसान्निव्रयः । शुक्तानि यानि
सर्वाणि प्राणिनां चैव हिंसनम् ॥

42d E (and K₄₁) add here a Śārdūlavikrīḍita line: श्रद्धापूर्वकमेव यः सनियमं साक्षाच्च
जीवन्निशवः (श्रद्धापूर्वकमेव यः सनियतं साक्षाच्च जीवने शिवः K₄₁)

✧

(40d) ०दः] Σ, ०दम् E (41c) ०भ्यासो] Σ, ०भ्यास E (41d) ०रति०]
C₀₂K₈₂K₁₀K₇, --- C₉₄, ०रति० C₄₅, ०रतिः E (41e) अतिथिभ्यो ऽभयं] Σ,
आर्तिभ्यश्चाभयं E • दत्त्वा] Σ, दारा C₀₂ (41f) ०प्रस्थश्च०] Σ, ०प्रस्थ च०
C₀₂K₁₀ (42a) गदित यत्पूर्वमवधारितम्] conj., गदितं पूर्वधारितम् C₉₄C₄₅, य-
त्पूर्वमवधारितं C₀₂E, गदितं यत्पूर्वधारितं K₈₂^{ac}, गदितं यत्पूर्वमवधारितं K₈₂^{pc}, गदित
पूर्वधारितं K₁₀, गदितं यत्पूर्वमेधारितं K₇ (42b) ०हरणमनित्यहरणमज्ञा०] C₉₄C₄₅
K₈₂^{ac}K₁₀K₇, ०हरणमनित्यहरणमज्ञा० C₀₂E, ०हरणम् अनित्यहरणन्तज्ञा० K₈₂^{pc} (42c)
(प्रज्ञा०... ०त्तारणम्)] Σ, om. K₁₀ • ०करममोघ०] C_ΣK₈₂ (unmetr.), om. K₁₀,
०कममोघ० K₇, ०करं प्रबोध० E • क्लेशार्णवो०] C_ΣK₇, क्लेशार्णवो० K₈₂, om.
K₁₀, शोकार्णवो० E (42d) सेवेत्स] Σ, सेवे स C₀₂, सेवेत्त K₁₀ (43b) कीर्त-
यिष्यामि] Σ, कीर्तयि---मि C₉₄ (43c) ०दुःखं] C₄₅, ०दुःख C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀K₇E
(43d) लोभमोह०] C₄₅, लाभालोभ० C₉₄K₈₂K₁₀K₇, लाभलोभ० C₀₂, लाभालाभ०
E • ०वर्जितः] Σ, ०वर्जिताः K₁₀ (44a) वर्जयेन्] C₉₄K₁₀, वर्जयेत् C₄₅C₀₂K₈₂K₇
E

एकादशमोऽध्यायः

वर्जयेच्चिरवासं च परवासं च वर्जयेत् ॥ ११:४४ ॥

वर्जयेत्सृष्टभोज्यानि भिक्षामेकां च वर्जयेत् ।

वर्जयेत्संग्रहं नित्यमभिमानं च वर्जयेत् ॥ ११:४५ ॥

सुसूक्ष्मं मनसा ध्यात्वा दृशौ पादं विनिक्षिपेत् ।

न कुप्येत अनालाभे लाभे वापि न हर्षयेत् ॥ ११:४६ ॥

अर्थतृष्णास्वनुद्विग्नो रोषे वापि सुदारुणे ।

स्तुतिनिन्दा समं कृत्वा प्रियं वाप्रियमेव वा ॥ ११:४७ ॥

नियमास्तु परीधानं संयमावृतमेखलः ।

निरालम्बं मनः कृत्वा बुद्धिं कृत्वा निरञ्जनाम् ॥ ११:४८ ॥

आत्मानं पृथिवीं कृत्वा खं च कृत्वा मनोन्मनम् ।

त्रिदण्डं त्रिगुणं कृत्वा पात्रं कृत्वाक्षरोऽव्ययः ॥ ११:४९ ॥

45b cf. Manu 2.188ab: भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती 46cd ≈ Manu 6.57: अलाभे न विषदी स्याल्लाभे चैव न हर्षयेत् = VāsiṣṭhaDhS 10.22

45ab Omitted in C₄₅

(44c) ०वासं] Σ, ०वासश् E (44d) ०वासं] Σ, ०वासश् E (45a) वर्जयेत्सृष्टं] C₀₂(?)K₈₂K₇, वर्जयेत्सृष्टं C₉₄, वर्जयेत्सृष्टं K₁₀, वर्जयेत्सृष्टं E • ०भोज्यानि] Σ, ०भोज्यानि(?) K₇ (45b) ०क्षामेकां] C₉₄K₁₀, ०क्षामेकं C₀₂K₈₂, ०क्षामेकञ् K₇, ०क्षामेकश् E (46b) दृशौ] conj., शुचौ C_ΣK₈₂K₁₀K₇E • पादं] C₄₅C₀₂K₈₂K₇, पादं C₉₄, पाद K₁₀E • विनिक्षिं] Σ, ---निक्षिं C₉₄, विनिक्षिं K₇ (46c) कुप्येत] Σ, कुपेत C₀₂ • अनालाभे] K₈₂, मनोलाभे C₉₄C₄₅K₁₀K₇, मनोलाभो C₀₂, मनालाभे E (47a) अर्थं] C₄₅C₀₂K₇, अर्थं C₉₄K₈₂K₁₀, अर्थ E • ०नुद्विग्नो] Σ, ०नुद्विग्नो C₀₂ (48a) ०धानं] Σ, ०धाना C₀₂, ०धानं K₇ (48b) ०वृतं] Σ, ०मृतं K₁₀, ०नृतं E • ०मेखलः] Σ, ०मेखलाः C₀₂, ०मेखला K₁₀ (48c) ०बं मनः कृत्वा] K₇, ०बमसत्कृत्वा C₉₄K₈₂, ०बमसंकृत्वा C₄₅, ०बमनंकृत्वा C₀₂, ०बमनस्कृत्वा K₁₀, ०बमनङ्कृत्वा E (48d) बुद्धिं] Σ, बुद्धि C₄₅E • निरञ्जनाम्] em., निरञ्जनम् C_ΣK₁₀K₇E, निरञ्जनः K₈₂ (49ab) कृत्वा खं च] Σ, कृत्वा ---ञ्च C₉₄ (49b) मनोन्मनम्] Σ, मनोन्मनः K₇, मनोन्मनैः E (49d) ०क्षरो] Σ, ०करो K₁₀ • व्ययः] C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀, व्ययं C₀₂, व्यय K₇, द्वयम् E

न्यसेद्धर्ममधर्मं च ईर्ष्याद्वेषं परित्यजेत् ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्यस्थो निर्ममो निरहंकृतः ॥ ११:५० ॥
दिवसस्याष्टमे भागे भिक्षां सप्तगृहं चरेत् ।
न चासीत् न तिष्ठेत् न च देहीति वा वदेत् ॥ ११:५१ ॥
यथालाभेन वर्तेत अष्टौ पिण्डान्दिने दिने ।
वस्त्रभोजनशय्यासु न प्रसज्येत विस्तरम् ॥ ११:५२ ॥
नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवितम् ।
इन्द्रियाणि वशंकृत्वा कामं हत्वा यतव्रतः ॥ ११:५३ ॥
अतीतं च भविष्यं च न भिक्षुश्चिन्तयेत्सदा ।
क्रोधमानमददर्पान्परिव्राड्ब्रजयेत्सदा ॥ ११:५४ ॥
विरागं तु धनुः कृत्वा प्राणायामगुणैर्युतम् ।
धारणाशरतीक्ष्णेन मृगं हत्वा मनेन्द्रियम् ॥ ११:५५ ॥
मैत्रीखड्गसुतीक्ष्णेन संसारारिं निकृन्तयेत् ।

✧

50cd cf. BhG 2.45cd: निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् 51b cf. GautDhS 23.18: तस्याजिनमूर्ध्वबालं परिधाय लोहितपत्रः सप्त गृहान्भक्षं चरेत् 53ab = MBh 12.237.15ab = Manu 6.45ab = NāradaParivrUp 3.61cd

✧

(50a) ०धर्मं च] Σ, ०धर्मं वा K₈₂ (50b) ईर्ष्या०] K₈₂K₇E, ईर्ष्या० C₂K₁₀ • ०द्वेषं] Σ, ०द्वेष C₀₂ (50c) निर्द्वन्द्वो] Σ, निर्वन्द्वो C₀₂ • ०सत्य०] Σ, ०संत्य० C₀₂ (50d) निर्ममो] K₇E, निर्मासो C₂K₈₂, निर्मासो K₁₀ • ०कृतः] Σ, ०कृतं K₈₂, ०कृतिः E (51a) दिवसस्या०] Σ, दिवसत्या० C₄₅ (51b) भिक्षां] Σ, भिक्षा K₁₀ (52a) यथालाभेन] Σ, यथाला--- C₉₄ (52b) अष्टौ] Σ, अष्ट E (52c) ०शय्यासु] Σ, ०शय्याञ्च K₁₀, ०शैय्यासु E (52d) ०सज्येत] C₉₄C₀₂K₈₂K₁₀, ०युज्ये C₄₅, ०सहेत K₇, ०सह्येत E • विस्तरम्] Σ, विस्तरः E (53c) वशंकृ०] Σ, वसत्कृ० C₀₂ (53d) हत्वा यतव्रतः] Σ, कृत्वा यतः व्रतः K₁₀ (54b) भिक्षुश्चि०] Σ, भिक्षुश्चि० K₈₂, भिक्षु चि० E • सदा] Σ, om. C₄₅ (54cd) ०दर्पान्प०] Σ, ०दर्पात्प० C₄₅ (55a) धनुः] Σ, धनुष E (55b) प्राणायामगु०] Σ, प्राणायामङ्गु० C₉₄ • युतम्] Σ, युतः K₈₂, वृतं E (55c) ०तीक्ष्णेन] K₁₀E, ०तीक्ष्णेण C₂K₇, ०तीक्ष्णे K₈₂ (56a) सुतीक्ष्णेन] C₉₄K₁₀K₇E, सुतीक्ष्णेण C₄₅C₀₂K₈₂^{pc}, ण K₈₂^{ac} (56b) ०सारारिं] Σ, ०सारारि C₀₂K₇

एकादशमो ऽध्यायः

करुणावर्तचक्रेण क्रोधमत्तगजं जयेत् ।
मुदितावर्मबद्धाङ्गस्तूणं पूर्णमुपेक्षया ॥ ११:५६ ॥

अनक्षरं परं ब्रह्म चिन्तयेत्सततं द्विज ।
ब्रह्मणो हृदयं विष्णुर्विष्णोश्च हृदयं शिवः ।
शिवस्य हृदयं संध्या तस्मात्संध्यामुपासयेत् ॥ ११:५७ ॥

संसारार्णवतारणं शुभगतिः स ब्रह्म संध्याक्षरं
ध्यायेन्नित्यमतन्द्रितो ह्यनुपमं व्यक्तात्मवेद्यं शिवम् ।
रूपैर्वर्णगुणादिभिश्च विहितं दुर्लक्ष्यलक्ष्योत्तमं
यत्नोद्धृत्य समाश्रयेत्सुरगुरुं सर्वार्तिहर्ता हरम् ॥ ११:५८ ॥

॥ इति वृषसारसंग्रहे चतुराश्रमधर्मविधानो नामाध्याय
एकादशमः ॥

57 ≈ Saubhāgyabhāskara of Bhāskararāya ad Lalitāsahasranāmastotra 302 : ब्रह्मणो हृदयं विष्णुर्विष्णोरपि शिवः स्मृतः । शिवस्य हृदयं सन्ध्या तेनोपास्या द्विजातिभिः ॥ इति कश्यपादिवचनैः कौर्मपाद्मस्कान्दादिनिखिलपुराणेषु च तत्र तत्र देवीकालिकाब्रह्माण्डमार्कण्डेयादिपुराणेषु बहुशः शक्तिरहस्य-देवीभागवत-तृतीयस्कन्धादिषु च इदंपर्येण सर्वत्र ज्ञानार्णवकुलार्णवादितन्त्रेषु त्वपरिमितत्या वर्णितम्

(56f) तूणं पूर्णमु०] em. GOODALL, तूणापूर्णमु० C₉₄, तूणापूर्णमु० C₄₅, तू-
नपूर्णमु० C₀₂, तूणापूर्णामु० K₈₂, तूणापूर्णमु० K₁₀K₇, तूणीपूर्णमु० E (57a)
अनक्षरं] C₄₅, अनाक्षरं C₉₄K₈₂, अनाक्षरं C₀₂K₇E, अनक्षरं K₁₀ • परं] Σ, पर
C₄₅K₇ (57c) हृदयं] Σ, ---दयं C₉₄, हृदये K₇ (57cd) विष्णुर्वि०] C₉₄K₈₂
E, विष्णुर्वि० C₄₅, विष्णु वि० C₀₂K₁₀K₇ (57d) शिवः] E, शिवं C_ΣK₈₂K₁₀K₇
(57f) ०सयेत्] C₉₄C₀₂K₁₀, ०शयेत् C₄₅K₈₂, ०श्रयेत् K₇E (58a) ०गतिः]
C₀₂E, ०गति C₉₄C₄₅K₈₂K₁₀ (unmetr.), ०गति K₇ • ०क्षरं] Σ, ०क्षर C₄₅ (58b)
०तन्द्रितो] C₉₄K₈₂K₇E, ०नन्द्रितो C₄₅, ०तन्द्रिय C₀₂, ०तन्द्रियं K₁₀ • ०वेद्यं] Σ,
०वेद्य K₁₀ (unmetr.) (58c) रूपैर्व०] C₉₄K₈₂K₇E, रूपै व० C₄₅C₀₂K₁₀ • विहितं]
Σ, रहितं K₈₂(?)E • दुर्लक्ष्यलक्ष्योत्तमम्] C₉₄K₁₀, दुर्लक्ष्यलक्ष्योत्तमम् C₄₅C₀₂K₇E,
दुर्लक्ष्यलक्ष्योत्तमम् K₈₂ (58d) यत्नोद्धृत्य] Σ, यत्नोद्धृत्य E • समाश्रये०] Σ,
मणाश्रये० K₁₀ • सर्वार्तिहर्ता हरम्] C_ΣK₁₀, सर्वार्तिहर्ता हरं K₈₂, सर्वार्तिहर्ता हरं
K₇, सर्वार्तिहर्ता शङ्करम् E (Colophon: नामाध्याय एकादशमः] Σ, नामाध्याय
एकादश K₇, नाम एकादशो ऽध्यायः E